

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 1, kevät 2012

Ennen laskarituntia saa tehtäviin apua tuutortuvasta (mat. laitos, 2. krs), erityisesti ti 11-12 ja ke 14-15, mutta myös muulloin. Paikalle voi tulla yksin tai porukalla.

1. Todista, että funktio $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = 2x + 3$ on tasaisesti jatkuva.
2. Anna esimerkki funktiosta joka jatkuva ja rajoitettu välillä $]1, 2]$, muttei tasaisesti jatkuva.
3. Olkoon $f : \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$,

$$f(x) = \begin{cases} x, & \text{kun } x \in \mathbb{Q}, \\ 0, & \text{kun } x \in \mathbb{R} \setminus \mathbb{Q}. \end{cases}$$

Todista, että f on jatkuva pisteessä 0 ja epäjatkuva kaikissa muissa pisteissä.

4. Määritellään funktio $f : [-1, 0[\cup]0, 1]$ kaavalla

$$f(x) = \begin{cases} 1, & x > 0, \\ -1, & x < 0. \end{cases}$$

Millä $t \geq 0$ funktio f on (a) jatkuva, (b) tasaisesti jatkuva joukossa $[-1, -t[\cup]t, 1]$?

5. Olkoon $f : [0, \infty[\rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = x^2$ ja $g : [0, \infty[\rightarrow \mathbb{R}$, $g(x) = \sqrt{x}$.
  - (a) Osoita, että funktio f on tasaisesti jatkuva joukossa $[0, 3]$ mutta ei joukossa $[0, \infty[$.
  - (b) Osoita, että funktio g on tasaisesti jatkuva. Vihje: Osoita ensin, että $\sqrt{t+s} \leq \sqrt{t} + \sqrt{s}$, kun $t, s \geq 0$.

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 2, kevät 2012

- (a) Määrää sarjan $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{5^{k+1}}{7^k}$ summa.
(b) Millä arvoilla $x \in \mathbb{R} \setminus \{-\frac{1}{3}\}$ sarja $\sum_{k=0}^{\infty} \left(\frac{2x-1}{3x+1}\right)^k$ suppenee? Laske myös näillä arvoilla sen summa.

2. Tutki, esimerkiksi suppenemistestien avulla, suppenevatko sarjat

$$(a) \sum_{k=1}^{\infty} \frac{1}{\sqrt{k(k+1)}}, \quad (b) \sum_{k=1}^{\infty} \frac{(\cos k)^k}{1+k^2}, \quad (c) \sum_{k=1}^{\infty} \frac{\sin \frac{1}{k}}{k}.$$

- Anna esimerkki suppenevasta sarjasta $\sum_{k=1}^{\infty} x_k$, $x_k > 0$, jolle $\frac{x_{k+1}}{x_k} \rightarrow 1^+$.
- Oletetaan, että $x_k > 0$ kaikilla $k = 1, 2, \dots$. Tutki seuraavien väitteiden paikkansapitävyyttä:

(a) Jos $\sum_{k=1}^{\infty} x_k$ suppenee, niin $\sum_{k=1}^{\infty} x_k^2$ suppenee.

(b) Jos $\sum_{k=1}^{\infty} x_k$ suppenee, niin $\sum_{k=1}^{\infty} \sqrt{x_k}$ suppenee.

- Geometrinen sarja $\sum_{k=0}^{\infty} x^k$ on esimerkki sarjasta jonka termit ovat funktioita. Tässä tapauksessa voimme soveltaa jatkuvuuden käsitettä myös sarjoihin. 1800-luvulla, ennen kuin analyysin formalisointia, A. Cauchy (suppenemiskriteeristä tuttu) esitti sanallisen todistuksen seuraavalle väitteelle:

Jos funktiot f_k ovat jatkuvia pisteessä x_0 ja $f(x) := \sum_{k=0}^{\infty} f_k(x)$ suppenee (kaikilla x), niin myös f on jatkuva pisteessä x_0 .

Hänen perustelunsa oli seuraava:

Jokainen osasumma $s_n(x)$ on jatkuva, joten kun x on lähellä x_0 :aa, niin $s_n(x)$ on lähellä $s_n(x_0)$:aa. Koska sarja suppenee, on $s_n(x_0)$ lähellä $f(x_0)$:aa ja $s_n(x)$ lähellä $f(x)$:aa. Siten $f(x)$ on lähellä $f(x_0)$, joten f on jatkuva.

Kirjoita Cauchyn argumenttien pohjalta todistus joka toteuttaa modernit vaatimukset päättelyn täsmällisyydestä.

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 3, kevät 2012

1. Tutki, suppenevatko sarjat

$$(a) \sum_{k=1}^{\infty} \frac{(-1)^{k-1}}{3k-1} \quad (b) \sum_{k=1}^{\infty} \frac{k \cos(k\pi)}{3^k} \quad (c) \sum_{k=1}^{\infty} \frac{(-1)^{k-1}}{k^2+1}$$

itseisesti tai ehdollisesti.

2. Tutki, suppenevatko sarjat

$$(a) \sum_{k=1}^{\infty} \frac{(-1)^{k-1}}{k\sqrt{2k+3}} \quad (b) \sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{k-1} \ln\left(\frac{k+1}{k}\right)$$

itseisesti tai ehdollisesti.

3. Oletetaan, että $x_k \geq x_{k+1} > 0$ kaikilla $k \in \mathbb{Z}_+$ ja että $\sum_{k=1}^{\infty} x_k$ suppenee. Osoita Cauchyn kriteerin avulla, että $\lim_{k \rightarrow \infty} kx_k = 0$.

4. Anna esimerkki suppenevasta vuorottelevasta sarjasta $\sum_{k=1}^{\infty} (-1)^k x_k$, missä $x_k > 0$, jolle $k^s x_k \rightarrow \infty$ jokaiselle $s > 0$.

5. Tutki, suppeneeko sarja

$$1 - \frac{1}{2^3} + \frac{1}{3} - \frac{1}{4^3} + \frac{1}{5} - \dots;$$

siis $x_k = -\frac{1}{k^3}$, kun k on parillinen, ja $x_k = \frac{1}{k}$, muutoin. (Vihje: Tutki sarjan positiivisten ja negatiivisten termien muodostamia sarjoja.)

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 4, kevät 2012

- (a) Olkoon $f: [-2, 1] \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = x^2 - 1$. Laske ylä- ja alasumma S_D ja s_D jaolle $D = \{-2, -1, 0, 1\}$.
(b) Anna esimerkki funktiosta $f: [-2, 1] \rightarrow \mathbb{R}$ jolle ylä- ja alasumma S_D ja s_D jaolla $D = \{-2, -1, 0, 1\}$ ovat erisuuret, ja toinen funktio millä ne ovat yhtä suuret.
- Todista määritelmän avulla, että funktio

$$f: [-1, 1] \rightarrow \mathbb{R}, \quad f(x) = \begin{cases} 0, & \text{kun } x \neq 0, \\ 1, & \text{kun } x = 0, \end{cases}$$

on Riemann-integroituva ja laske $\int_{-1}^1 f(x) dx$.

- Olkoon $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ Riemann-integroituva sekä $M = \sup_{x \in [a, b]} f(x)$ ja $m = \inf_{x \in [a, b]} f(x)$. Todista, että

$$m(b - a) \leq \int_a^b f(x) dx \leq M(b - a).$$

- Tutkitaan funktiota $f(x) = x^2$ välillä $[-1, 1]$. Määritä sellainen välin jako D että $S_D - s_D < \frac{1}{100}$.
(Tässä, kuten yleensä, S_D viittaa funktion f yläsummaan, s_D alasummaan.)
- Määritellään $f: [0, 1] \rightarrow \mathbb{R}$ kaavalla

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{n} & \text{kun } x = \frac{1}{n}, n = 1, 2, \dots, \\ 0 & \text{muuten.} \end{cases}$$

Osoita, että f on Riemann integroituva, ja laske $\int_0^1 f(x) dx$.

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 5, kevät 2012

1. Olkoon $f: [0, 1] \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = e^x$. Tutkitaan välin $[0, 1]$ tasavälisiä jakoja $D_n = \{0, \frac{1}{n}, \frac{2}{n}, \dots, \frac{n}{n} = 1\}$, $n \in \mathbb{Z}_+$. Laske S_{D_n} ja s_{D_n} , kun $n \in \mathbb{Z}_+$. Laske myös raja-arvot

$$\lim_{n \rightarrow \infty} S_{D_n} \quad \text{ja} \quad \lim_{n \rightarrow \infty} s_{D_n}.$$

2. Olkoon

$$f: [0, 3] \rightarrow \mathbb{R}, \quad f(x) = \begin{cases} x, & \text{kun } 0 \leq x < 1, \\ 1, & \text{kun } 1 \leq x \leq 3. \end{cases}$$

Tutki, missä pisteissä funktio $F:]0, 3[\rightarrow \mathbb{R}$, $F(x) = \int_0^x f(t) dt$ on derivoituva ja laske $F'(x)$ niissä pisteissä. Piirrä funktioiden f ja F kuvaajat.

3. Laske $f'(x)$, kun

$$(a) \quad f(x) = \int_0^{2x} e^{-t^2} dt, \quad (b) \quad f(x) = \int_x^{2x} e^{-t^2} dt.$$

4. Olkoot $f, g: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ Riemann-integroituvia funktioita. Osoita huolellisesti perustellen, että jos $f(x) \leq g(x)$ kaikilla $x \in [a, b]$, niin

$$\int_a^b f(x) dx \leq \int_a^b g(x) dx.$$

Osoita lisäksi, että jos $f(x) \geq 0$ kaikilla $x \in [a, b]$, niin $F: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$, $F(x) = \int_a^x f(t) dt$ on kasvava. Jos f on jatkuva, millä toisella tavalla tämän kasvavuustuloksen voisi todistaa?

5. Sanomme, että funktio $f: A \rightarrow \mathbb{R}$ on *rajoitetusti heilahteleva*, jos on olemassa kasvavat funktiot $g, h: A \rightarrow \mathbb{R}$ siten, että $f = g - h$. Osoita, että funktio on Riemann integroituva jos se on rajoitetusti heilahteleva.

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 6, kevät 2012

1. Määää funktion

$$f: [1, 2] \rightarrow \mathbb{R}, \quad f(x) = \int_1^x \sin(e^t) dt$$

paikalliset ääriarvokohdat. Saavuttaako f suurimman arvonsa välillä $[1, 2]$, entä pienimmän arvonsa?

2. Määrittele funktio $f: [-1, 1] \rightarrow \mathbb{R}$ siten, että funktio $F: [-1, 1] \rightarrow \mathbb{R}$,

$$F(x) = \int_0^x f(x) dx,$$

toteuttaa ehdon $F(x) = |x|$. (Vihje: tarkastele erikseen tapauksia $x < 0$ ja $x \geq 0$.)

Tutki, päteekö Lauseen 3.2.4 (Analyysin peruslause, osa I) väittämät (i) ja (ii) tälle funktiolle.

3. Mitkä ovat integraalin

$$\int_{-1}^1 |x|^{-\frac{1}{2}} dx,$$

epäoleellisuus kohdat? Suppeneeko epäoleellinen Riemann integraali?

4. Tutki, suppenevatko integraalit

$$(a) \int_1^\infty \frac{e^{\sin^2 x}}{\sqrt{x}} dx, \quad (b) \int_{-\infty}^\infty \frac{1}{1+x^4} dx.$$

5. Anna esimerkki funktiosta $f: [-1, 1] \rightarrow \mathbb{R}$ jolle

$$\lim_{s \rightarrow 0} \int_{-1+s}^{1-2s} f(x) dx \neq \lim_{s \rightarrow 0} \int_{-1+2s}^{1-s} f(x) dx.$$

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 7, kevät 2012

1. Tutki, millä $s \in \mathbb{R}$ integraali

$$(a) \int_0^1 \frac{1+x}{x^s} dx, \quad (b) \int_1^\infty \frac{x^s}{1+x^2} dx$$

suppenee.

2. Muotoile ja todista majorantti- ja minoranttiperiaate ei-positiivisille funktioille.
3. Oletetaan, että $f :]a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ on rajoitettu ja, että se on Riemann integroitava jokaisella suljetulla välillä $[c, b]$, $a < c < b$. Osoita, että funktion f epäoleellinen integraali välillä $]a, b]$ suppenee.
4. Tutki suppeneeko integraali

$$\int_1^\infty \frac{\sin x}{x^2 + \sqrt{x}} dx$$

itseisesti, ehdollisesti vai ei lainkaan.

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 8, kevät 2012

1. Olkoon $f_n: [0, \infty[\rightarrow \mathbb{R}$, $f_n(x) = \frac{x^n}{1+x^n}$, $n = 1, 2, \dots$
  - (a) Todista, että jono (f_n) suppenee pisteittäin joukossa $[0, \infty[$.
  - (b) Todista, että jono (f_n) suppenee tasaisesti jokaisella välillä $[0, b]$, missä $0 < b < 1$.
  - (c) Todista, että jono (f_n) ei suppene tasaisesti välillä $[0, 1]$.
2. Olkoon $f_n: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f_n(x) = \frac{x^2 + nx}{n}$, $n = 1, 2, \dots$. Todista, että
  - (a) $\lim_{n \rightarrow \infty} f_n(x) = f(x)$, missä $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = x$.
  - (b) jono (f_n) ei suppene tasaisesti kohti funktiota f joukossa $\mathbb{R}$ (vaikka rajafunktio on jatkuva).
3. Olkoon $f_n: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f_n(x) = x + \frac{1}{n}$, $n = 1, 2, \dots$, ja $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = x$. Todista, että jono (f_n) suppenee tasaisesti kohti funktiota f joukossa $\mathbb{R}$, mutta jono (f_n^2) ei suppene tasaisesti kohti funktiota f^2 .
4. Anna esimerkki jonosta $f_n: [0, 1] \rightarrow \mathbb{R}$, $n = 1, 2, \dots$, jonka kaikki funktiot f_n , $n = 1, 2, \dots$, ovat epäjatkuvia jokaisessa pisteessä $x \in [0, 1]$ ja joka suppenee tasaisesti kohti jatkuvaa funktiota $f: [0, 1] \rightarrow \mathbb{R}$.
5. Laske summafunktiot sarjoille

$$(a) \sum_{k=1}^{\infty} \frac{x^k}{k}, \quad (b) \sum_{k=1}^{\infty} k^2 x^k.$$

Sarjat ja integraalit

Harjoitus 9, kevät 2012

- (a) Määrittää sarjan $\sum_{k=0}^{\infty} (-1)^k x^{3k+1}$ suppenemissäde ja summafunktio.
(b) Olkoon $f(x) = (1+x)^a$, $a \neq 0$, ja oletetaan tunnetuksi, että $f(x) = \sum_{k=0}^{\infty} a_k x^k$. Määrittää tämän perusteella kertoimet a_k (vihje: derivoi sarja, kerro luvulla $1+x$ ja vertaa kertoimia).
- Laske derivaatta $f^{(k)}(x_0)$, kun

(a) $f(x) = \frac{1}{1+x}$, $x_0 = 0$, $k = 42$,

(b) $f(x) = \frac{1}{x^2 - 2x + 2}$, $x_0 = 1$, $k = 100$,

(c) $f(x) = x^5 \ln(1+x)$, $x_0 = 0$, $k = 2000$.

- Tutki, millä $x \in \mathbb{R}$ sarjat

(a) $\sum_{k=0}^{\infty} \frac{k}{3^{k+1}} x^k$, (b) $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{k(x-2)^k}{k+1}$

suppenevat.

- Johda seuraavat Taylorin sarjat käyttämällä annettuja yhtäsuuruuksia ja määrää sarjojen suppenemissäteet:

(a) $\sinh x = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{x^{2k+1}}{(2k+1)!}$, *hyperbolinen sini* $\sinh x = \frac{1}{2}(e^x - e^{-x})$,

(b) $\sin^2 x = \sum_{k=1}^{\infty} (-1)^{k+1} \frac{2^{2k-1}}{(2k)!} x^{2k}$, $\sin^2 x = \frac{1}{2}(1 - \cos 2x)$.

(Muita hyperbolisia funktioita ovat $\cosh x = \frac{1}{2}(e^x + e^{-x})$ ja $\tanh x = \frac{\sinh x}{\cosh x}$.)

- Olkoon potenssisarjan $\sum_{k=0}^{\infty} a_k x^k$ suppenemissäde R . Olkoot $c \in \mathbb{R}$ ja $n \in \mathbb{Z}_+$ vakioita. Määrittää potenssisarjojen

(a) $\sum_{k=0}^{\infty} a_k c^k x^k$, (b) $\sum_{k=0}^{\infty} a_k x^{nk}$, (c) $\sum_{k=0}^{\infty} a_k x^{k+n}$

suppenemissäteet. Huomaa, että tässä ei tiedetä, toimiiko suhde- tai juuritestit annetulle sarjalle.